

העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון עם סטלה לוי, חיפה
תאריך: 2.7.1999
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: גברת לוי, ברשותך הייתי מבקש שבשלב הראשון של הריאיון נתרכז בבית אבא, בחיים
 בביירות ואיפה שחייתם.

סטלה לוי: זה מה שאני חזקה בו.

ש: זה מה שאת חזקה בו. בבקשה.

ת: הסיפור של המשפחה שלי הוא לא סיפור ... בכלל. אני באתי ממשפחת פרחי שהיא משפחה שהיתה
 בעלת תהילה בעבר של ההיסטוריה של המזרח התיכון. היו הרבה ספרים בהיסטוריה העותמאנית על
 משפחת פרחי. אמי ממשפחת עדס ואביה יעקב עדס אפנדי היה המבקר של הרכוש הפרטי של הסולטאן
 עבד אלחמיד בכל המזרח התיכון, מה שאחר כך נעשה פלסטינה וסוריה וכן הלאה. אז זה היה האימפריה
 העותמאנית.

ש: עבד אלחמיד השני.

ת: עבד אלחמיד. בסוף המאה ה-19.

ש: סוף המאה ה-19 ותחילת המאה העשרים.

ת: כן.

ש: איפה הוא גר?

ת: בדמשק, אבל אחר כך הוא עבר לאיסטנבול, כשהסולטאן ביקש אותו לטפל בנכסים שלו. אבי יליד
 דמשק.

ש: שם אביך?

ת: יוסף דוד פרחי. גם שם מאוד ידוע במזרח התיכון. הוא היה בדמשק ואביו היה מנכבדי העיר.

ש: שמו?

ת: דוד פרחי. הוא היה תלמיד חכם וקורא ספרים. כתב ספר פירוש של התנ"ך. זה הסבא שלי. אבי
 בצעירותו למד בכותאב, כמו החדר של האשכנזים. הוא סיפר שהרבי נתן להם פלקה, מכה על הרגל.
 בערבי חגים היה נותן כפול בשביל החג, כי בחג הם לא היו בבית הספר. בצעירותו הוא עבר לביירות.
 הוא למד בכי"ח, אליאנס. הוא נסע לפריז לקבל תואר הוראה, הכשרת מורים בפריז, מה שתלמידי כי"ח
 להוראה עשו.

ש: על איזו תקופה את מדברת?

ת: התחלת המאה. כשהוא גמר את הכשרת המורים הוא התחיל ללמד ב... באלג'יר. הצד היהודי שלו היה
 חזק מאוד, הצד האינטלקטואלי חזק מאוד. אני לא יודעת איזה יותר חזק. אולי הצד היהודי יותר חזק. הוא
 אהב ללקט זמר. כשהוא התחיל את העבודה שלו הוא הביא לנו ... שיר לפסח שאנחנו שרים אותו עד היום
 ושהילדים שלי והנכדים מתמוגגים ממנו. זה אחד מי יודע בערבית.

ש: של יהודי אלג'יר?

ת: כן, יהודי אלג'יר. אצלנו בבית, שהיה בית יהודי חם ומכניס אורחים, לא כמו שבארץ-ישראל, הדלת היתה פתוחה, הבית היה גדול, השולחן ערוך, ונכנסו הרבה. כל מי שהיה קשור לפלסטינה או לארץ-ישראל נכנס אלינו הביתה. במשך הזמן אבי נעשה ראש הקהילה היהודית בבירות למשך עשרות בשנים והוא הנהיג את הקהילה.

ש: אני מבין שבשלב מסויים אבא התחתן. עם מי הוא התחתן?

ת: הוא התחתן ב-1910. אמי היה שמה רוזה עדס, בתו של יעקב אפנדי שהיה בשירות הסולטאן עבד אלחמיד. הם גרו בבירות. אחרי כמה שנים גם אבי הוגלה לאדנה בתורכיה כי בחרו בכמה נכבדים בבירות ושלחו אותם לגלות והוא היה ביניהם.

ש: למה התורכים שלחו אותם לגלות?

ת: אני לא יודעת בדיוק למה אבל היתה קבוצת נכבדים שהיגלו אותה. אחרי תקופת ההוראה, זה נשאר אצלו, הוא היה מורה בנפשו עד סוף ימיו. גם אני הייתי מורה ... הייתי מורה באוניברסיטת חיפה ... הוא אחר כך עסק במסחר והתמחה בייבוא טכסטילים בריטיים למזרח התיכון. הוא התמחה בבדים שערבים השתמשו בהם. למשל הבד השחור שהנשים הבדואיות היו עושות ממנו שמלות. והישמאק, הצעיף האדום לבן או שחור לבן שהירדנים שמים על הראש. אז הוא הביא מאנגליה. יצרו בשבילו. לכן הוא לא רק היה סוחר בבירות. הוא היה יבואן אבל הוא היה גם סוחר בארץ-ישראל דאז. והוא נסע לרבת-עמון כמה פעמים שם היו לו ידידים, וגם לסוריה ולבנון. אבי היה ציוני בנפשו, לא היה ציוני כמוהו.

ש: איפה גרתם בבירות? ואדי אבו-ג'מיל?

ת: חס ושלום. זה היה בשביל העמך. אנחנו גרנו ברחוב ששמו ז'ורז' פיקו. רחוב מכובד, בית מכובד. לא רחוק מהרבי, לא רחוק מאליאנס, לא רחוק מבית הכנסת, אבל לא ברובע ...

ש: גרתם בבית פרטי או בדירה?

ת: בבית, אבל שכור ולא קנוי, כי אבי תמיד התנגד שיהודים יקנו רכוש בלבנון. הוא אמר שיום אחד יצטרכו לעזוב וזה לא יהיה שווה כלום. לכן גרנו בשכירות. היינו ארבע בנות, הלכנו לבתי ספר צרפתיים ... ואבי היה מאוד מעורב בעניני החינוך. היה בדידות גדולה והיו רגשי כבוד הדדיים בינו לבין מנהלי בית הספר. עקב פעילותו בתחום תרבות צרפת קיבל ממינסטריון החינוך הצרפתי אות הצטיינות שבא תחת ליגיון הכבוד, "פאלם אקדמיק". היה לו סרט סגול כזה בפניה.

ש: זה גם תמר, נכון? עץ תמר?

ת: כן, שייך לעץ התמר. הוא נתן הרבה מאוד לתרבות הצרפתית. הוא היה בן התרבות הצרפתית. הוא היה תלמיד חכם. הוא קרא וכתב.

ש: איך הוא שילב את הידע שלו, את התחום הזה שהוא עסק בו בהוראה, עם היהודים?

ת: הוא התבלט. הוא היה מעל ומעבר לרמה הממוצעת של היהודים שם. הוא פעל הרבה מאוד בשביל החינוך של הנוער. היה פה יהודי אחד ליד שוק תלפיות, עכשיו הוא איננו, הייתי עוברת היה אומר לי – לעולם לא אשכח את אבא שלח כי הוא הכריח אותי ללמוד.

ש: מי זה היה האיש הזה?

ת: יהודי אחד. עולה מביירות.

ש: מהוותיקים פה בחיפה?

ת: כן.

ש: לא זוכרת את שמו?

ת: לא. הוא פעל הרבה מאוד בעד החינוך של הנוער. במסגרת פעילותו כראש הקהילה הוא דאג שיהיו מועדוני נוער. למשל היה מכב"י הצעיר, היה בני-ברית צעירים. במסגרת הזאת הוא הנהיג הרצאות שהוא היה בדרך כלל המרצה הראשי. לא רק שהוא היה המרצה, הוא הכריח אותנו הבנות גם כן לתת הרצאות. אני זוכרת שהייתי בביירות, לא היה לי מושג מהחיים שלי, נתתי הרצאה על טשרניחובסקי. הוא הביא לי חומר. הוא אמר לשבת ולהכין. זה היה איזה יובל שהוא. הוא דאג שבתוך הקהילה יהיו פעילויות נוער, שהנוער לא יצטרך ללכת למועדונים זרים.

ש: אתן הבנות הלכתן לאיזה מועדון?

ת: אנחנו ביקרנו במועדונים האלה. אף פעם לא הלכנו. היו לנו חברות נוצריות בבית הספר, אבל הקשר החברתי היה רק בין יהודים אצלנו בבית. לו היו ידידים לבנונים, אנשים שכיבדו אותו מאוד, שהוא הכיר בעסקים. התייחסו אליו באמת בכבוד רב. אני זוכרת שכשהתחיל מס הכנסה בפלסטינה, היתה תחילת שנות הארבעים, אז הוא לימד את הממשלה הלבנונית שלא היה לה מושג מה זה מס הכנסה, איך זה מס הכנסה. התייעצו איתו. היה ידיד של הפטריארך המארוני מונסניור ערידה. היו להם ... תאולוגיות ביחד. הפטריארך טען שהנוצרים באו ללבנון ראשונים אבל אבי ... שהיהודים באו ראשונים כי שליחי המלך שלמה באו למצוא ארזים בשביל בית המקדש.

ש: אני מבין שהוא עסק בהרבה קשרים, היו לו קשרים.

ת: היתה לו פעילות ציבורית גדולה מאד בשביל הקהילה.

ש: היו לו קשרים עם אנשי הגנה וכל מה שקשור לעליה ולהעפלה?

ת: אז עוד לא היתה ההגנה, אבל הוא היה ידיד אישי של כמעט כל ראשי הישוב פה בפלסטינה. ידיד אישי שלו היה יצחק בן-צבי ואשתו היתה באה אלינו עם מזוודה ומורידה נעליים ויושבת בסלון. כל הסופרים היו ידידים שלו. יצחק קלאוזנר, דוד ילין, [ש"י] עגנון, [יהודה] בורלא שהקדיש לו ספר, י.ל. גורדון שבהקדמה של המילון שלו מודה לו על עזרתו בכתיבת המילון, מילון עברי-עברי. הוא היה מתקן לו שגיאות במילון. הוא היה בעל השכלה מאוד גדולה. אחד התחביבים שלו היה סמנטיקה. הוא היה דמות מוסרית, לדוגמה. אבל פעם כשהוא התחיל הרצאה שלו הוא אמר – גבירותיי ורבותיי, אני צריך להודות במשהו, לקחתי מטרצה. מטרצה זה חברה. אז קראו לזה מטרצה. אז הקהל היה המום, והוא אמר להם – סמנטיקה. הוא התעסק בבלשנות עברית בצורה מעמיקה מאוד. הוא ניסה לעודד את הרוח הציונית והיוזמה לעלות לארץ.

ש: באילו פעילויות? במה זה התבטא?

ת: בקהילה שהיתה מאוד אדישה והייתי אומרת מתנגדת.

ש: לציונות.

ת: למשל דוגמה אחת – רחל ינאית ייסדה את החווה שלה, היתה לה חווה חקלאית בירושלים, ורצתה להביא בנות לחווה. היא ניסתה לבד. מי היה נותן לאישה? היא לא נראתה הכי טוב, רחל ינאית, לא לפי הסטנדרטים המקובלים בלבנון.

ש: מה זאת אומרת?

ת: בצורה חיצונית היא לא נראתה

ש: הלבוש את מתכוונת?

ת: כן, וגם הפנים. לא נראתה הכי טוב. אז לא היתה לה כניסה לבתים להשפעה. היא באה לאבי ובעזרת אבי שדיבר עם ראשי הקהילה בחלב, בדמשק ובביירות, נתנו לבנות [לעלות]. היא רצתה מספר בנות, שבאו והקימו במשך הזמן משפחות בישראל.

ש: כן.

ת: הוא היה גם שליח הסוכנות היהודית בביירות. הוא חילק את הסרטיפיקטים.

ש: הוא קיבל מינוי?

ת: הוא עשה את זה בהתנדבות. הוא חילק סרטיפיקטים לעלייה.

ש: למי?

ת: לעולים שבאו ממזרח אירופה, מאירופה. כמה באו אלינו כאלה, ממש כמו פליטים, עם תיק, עם כמה סחבות ...

ש: על אילו שנים את מדברת איתי עכשיו?

ת: אני מדברת על שנות השלושים, ארבעים.

ש: מתי הוא קיבל את המינוי הזה מהסוכנות?

ת: אני לא יכולה להגיד לך בדיוק.

ש: את הסרטיפיקטים האלה הוא לא נתן ליהודי ביירות? רק ליהודי מזרח אירופה?

ת: כן. שבאו ושהבטיחו להם את הקליטה ... יהודי אירופה.

ש: הבנתי.

ת: במשך הזמן הוא החליט שהוא קונה בירושלים. קנה בית אחד מהיפים, בלב ליבה של רחביה. רחוב הרמב"ן 27. בית גדול מאוד שהיה שייך לחברת הביטוח מגדל. אותו יום שקנה את הבית הלך ורשם את היום הזה בספר הזהב של הקרן הקיימת. זה היה יום גדול עבורו. אני מספרת על דברים לא לפי הסדר, אבל לא חשוב. אחד הידידים האישיים שלו היה חיים נחמן ביאליק. אני זוכרת שבהרצאה אחת שביאליק נתן בתל-אביב הוא הפסיק את ההרצאה כדי להגיד לקהל איזה אורח מכובד יש בקהל. ביום תשעה באב אחד אבי בכה. שאלנו אותו למה אתה בוכה, אמר – כי ביאליק מת. עכשיו אני מתרגשת שאני מספרת לך.

ש: מתי הוא קנה את הבית ורשם אותו בספר הזהב של הקק"ל?

ת: אולי '42, '43. אז אנחנו עלינו. אתה שואל מי עזר לנו [לעלות]? הוא עזר לאחרים לעלות.

ש: אחרי שקניתם את הבית אבא החליט...

ת: עברנו לירושלים. היינו חלק מהשנה בירושלים וחלק מהשנה בביירות.

ש: אני מבין שאז לא היתה לכם בעיה של מעבר למרות שהמנדט הבריטי שלט אז. היה לכם דרכון לבנוני?

ת: לבנוני. לא היתה בעיה. אבי שהיה מאוד קשור ללבנון רצה [לקחת] איתו סמל, זכר מלבנון. אז הוא ביקש לקחת איתו שני שתילים של ארזים לירושלים. ארז זה דבר יקר מאוד בביירות ואסור להוציא אותו בשום אופן מהמדינה. הרשויות נתנו ליוסף פרחי רשות לקחת מהארזים. הוא נטע את שני הארזים האלה בביתו בירושלים.

ש: בחצר של הבית שלכם?

ת: כן. אחד לא התפתח כל כך יפה והשני עלה תמיר, אפשר ללכת ולראות אותו היום.

ש: עד היום?

ת: בוודאי. הוא אחד מהארזים המעטים שיש בירושלים, ברחוב רמב"ן 27. מישוהו כתב ספר לא מזמן ששמו "דוקטור מול דוקטור גר", על ירושלים. הוא כתב שהארז הזה נטע אותו הבנקאי ... הדף זה נמצא על השולחן שלי ואני עוד לא כתבתי לאיש הזה שהוא לא יודע על מה הוא מדבר. זה על הארזים.

ש: כן.

ת: אבי נפטר בגיל 67 והוא השאיר בצוואתו הוראה להקדיש סכום מאוד נכבד לאוניברסיטה העברית בירושלים על מנת שכל שנה שני סטודנטים שלומדים ערבית היטב והם גם יהודים טובים, יוכלו לקבל סטיפנדיה על מנת שהם יוכלו לתרום על ידי ידיעתם את התרבות הערבית והשפה הערבית לקירוב שני העמים. זה היה בשנות הארבעים.

ש: זה אחרי שהגעתם הנה לארץ?

ת: זה לא היה קשור. הוא ראה דברים בנבואה להרבה שנים. זה היה אחד מהם. עד עכשיו כל שנה אנחנו מקיימים את טכס חלוקת הסטיפנדיות. באים מרצים מהאוניברסיטה העברית, באים מהסטודנטים, ואנחנו מספרים להם על האיש שתרום את הסטיפנדיה שלא היה סתם איש עשיר כמו שיש הרבה באמריקה, כל הכבוד להם, שאין להם קשר, אבל הצוואה שלו היתה יותר רוחנית מאשר ...

ש: איפה מקיימים את הטכס הזה?

ת: בבית של אחותי בירושלים.

ש: בבית הזה ברחוב רמב"ן 27?

ת: מהבית הזה אנחנו עברנו.

ש: היום זה כבר לא בבעלותכם?

ת: לא. התחלקנו ויש מאיתנו שמכרו את החלק שלהם ויש מאיתנו ששמרו. אבל אף אחד לא גר שם כבר.

ש: זה בית נטוש עכשיו?

ת: לא נטוש. יש דירות שחלקן שייכות לאחיות שלי וחלקן מכרנו לאנשים אחרים.

ש: אה, זה היה בית דירות שלם?

ת: כן, בית דירות גדול, לא דירה.

ש: כן. את הטכס הזה אתם מקיימים בירושלים?

ת: אצל אחותי בירושלים.

ש: הבנתי. עוד לגבי המעבר – מתי נעשה המעבר הקבוע מביירות לארץ?

ת: אולי ב-43' או משהו כזה.

ש: אחרי שינאית היתה אצלכם בבית?

ת: הרבה אחרי.

ש: בחודשים את מתכוונת?

ת: לא בחודשים. היתה אולי בסוף שנות השלושים.

ש: היא הגיעה ב-43' לאסוף את הבנות.

ת: היא גם כתבה ספר וגם מספרת על אבי בספר.

ש: כן, אני יודע. אני מבין שאחרי שהיא היתה אצלכם לאסוף את הבנות החלטתם שאתם עוברים לירושלים קבוע?

ת: בלי שום קשר. אבי הרי רצה. בכל זאת השארנו את הבית בביירות והיינו פה ושם.

ש: עכשיו אני מבקש ממך שנעבור לחלק של החיים בירושלים.

ת: בירושלים היו לאבי ידידים רבים מאוד. בפרט בעולם הספרות ובעולם היהדות. הוא גם היה יהודי מסורתי והיו לו ידידים ב"מזרחי".

ש: הוא היה דתי או מסורתי?

ת: מסורתי. הוא הלך להתפלל כל שבת. ערבי שבת אצלנו בבית [בביירות] זו היתה חגיגה. היה קידוש, אחרי הקידוש היו זמירות. היה מוזמן אלינו כל יום שישי סטודנט אחד פלסטינאי שלימד אותנו את שירי העם האחרונים ששרו בפלסטינה.

ש: אחד הסטודנטים שלמד באוניברסיטה ...

ת: לא, לא שייך. באוניברסיטה האמריקאית בביירות היו המון סטודנטים פלסטינאים. כל יום שישי היה אצלנו סטודנט אחד תורן ואבי כשבא לארץ-ישראל לענייני עסקים היה כל פעם קונה את השירונים האחרונים שהיו של שירי עם והסטודנט הזה היה מלמד אותנו. אנחנו באנו לארץ עם המטען של השפה והשירים. אגב, מאז שהיינו קטנות היה לנו מורה תורן לעברית כל הזמן. התחלפו המורים, אנחנו גדלנו והיה מורה תורן לעברית.

ש: תרשי לי לנחש ככה בשאלה צדדית, את נשואה לאחד הסטודנטים האלה?

ת: לא.

ש: לא התחתנת עם אחד מהם? היה לי טבעי.

ת: לא. אחת מהאחיות שלי התחתנה עם בנו של אברהם אלמליח שהוא חיבר מילונים.

ש: הוא בעצמו נדמה לי היה מנהל בית ספר.

ת: הוא אחר כך היה נציג אליאנס בישראל.

ש: אברהם אלמליח עצמו?

ת: לא, הבן שלו שהתחתן עם אחותי.

ש: כן.

ת: אז אתה שואל על החיים בירושלים. היו הרבה יידידים והיו הרבה קבלות פנים אצלנו בבית שהיו כל מיני נכבדים וסופרים וראשי היישוב.

ש: ספרי לי בבקשה, הרי אתם ביירותים ואני מתאר לעצמי שגם ניסיתם להתחבר אל ביירותים אחרים בירושלים.

ת: לא. בכלל לא.

ש: היו ביירותים אחרים בירושלים באותה תקופה, אמצע שנות הארבעים?

ת: אולי, אבל מעט.

ש: את זוכרת מי אולי?

ת: אני יודעת ... שבאה משפחת בלילה. את זה אני זוכרת. אבל בכלל לא פגשתי שם ביירותים. גם בביירות הוא התחבר רק עם אנשים אינטלקטואלים או פעילים מאוד למען הקהילה. אחרים לא היו קיימים בשבילו. אנשים ... הרבה כסף. זה לא עניין אותו. מי שלא תרם לקהילה לא היה קיים בשבילו. אנשים שלא בעלי השכלה גם כן לא ...

ש: אבל לענין של ההשכלה הכללית, מבחינתי אני רוצה לדעת, את אמרת קודם שהיו כמה משפחות מביירות בירושלים.

ת: יתכן.

ש: את לא יודעת בבירור?

ת: לא. לא פגשתי ולא היה לנו קשר.

ש: אבל שמעת על קיומן של משפחות אחרות חוץ מאותה משפחת בלילה?

ת: אולי בכלל לא. אלה זוג מבוגרים שבאו באיזו תקופה שהיא שאני זוכרת שהיינו בירושלים. אולי הם באו מאיטליה ולא מ[לבנון]. אבל ככה כמעט שלא.

ש: את ידעת על קיומו של איזה בית כנסת של עולי לבנון בירושלים?

ת: היה בית כנסת על שם אבי ברחביה. קראו לו אוהל יוסף.

ש: על שם אביך? למה עשו את זה?

ת: הוא תרם דברים ויש לו ספר.

ש: עוד בחייו?

ת: בטח. זה בפינת אוסישקין ברחביה, אבל אחר כך החליפו את השם. מישוהו תרם עוד משהו אז קראו את זה על שמו. אבי הלך לבית הכנסת ישורון, בית הכנסת האשכנזי הגדול.

ש: אביך לא התפלל דוקא בבית כנסת של ...

ת: לא, הוא דוקא הלך לבית הכנסת הגדול ואני לעתים קרובות הלכתי איתו.

ש: אבל בית הכנסת הזה שקודם סיפרת לי, אהל יוסף, היו בו לבנונים או סורים?

ת: כנראה שהיו יוצאי לבנון וסוריה. סורים אולי יותר. קרן קיימת פינת אוסישקין.

ש: עד היום הוא קיים?

ת: אני חושבת שכן. בית כנסת קטן.

ש: חוץ מזה שהוא היה איש ציבור ופעיל ואינטלקטואל, יהודי סוריה, ובעיקר חלבים שחיו בירושלים די הרבה, היו איתו בקשרים?

ת: לא היו יהודים ... בירושלים.

ש: היו חלבים.

ת: לא היו. היו חלבים שהיו ירושלמיים. למשל משפחת סיטון שהם חלבים, אבל הם מירושלים, אולי דור אחד או שניים.

ש: לפניכם.

ת: כן, בטח.

ש: איפה הם גרו.

ת: ברחביה. כולם היו נחמדים.

ש: היתה קירבה חברית מה שנקרא? הכרתם?

ת: היו בקשר ...

ש: חוץ ממשפחת סיטון מי עוד? אלה מהלחם?

ת: משפחת אנג'ל.

ש: בדיוק.

ת: אחותי היתה נשואה לבן הבכור.

ש: אחותך אווה?

ת: כן. אמא של בעל המאפייה באותו זמן, של שלמה אנג'ל, היתה דמשקאית. הייתה גם כן ממשפחת פרחי.

ש: היתה ביניכם קירבה?

ת: בטח. היתה קרובה של אמא שלי.

ש: אז זה הקשר שלך לאנג'לים.

ת: כן.

ש: עם המשפחה הזאת, אנג'ל, היו קשרים?

ת: כן. אחותי התחתנה עם המשפחה. וגם עם משפחת אלמליח היינו משפחה.

ש: את מציינת לי כמה משפחות מאוד ידועות ומפורסמות וגם מאוד אמידות עד כמה שאני יודע – אלמליח, אנג'ל, פרחי.

ת: אלמליח לא היו אמידים, היו אינטלקטואלים.

ש: מי עוד מהמשפחות המכובדות והידועות?

ת: משפחת בלרו, אבל לא היה קשר עם סוריה. זאת משפחה ספרדית.

ש: לא, אני מדבר על סורים ולבנונים.

ת: אני לא יודעת באמת על אף אחת מהן.

ש: רק המשפחות שציינתי.

ת: כן.

ש: כולם חיו באזור רחביה בסביבה הזאת?

ת: פחות או יותר. לא כולן. משפחת אלמליח גרה במחנה יהודה.

ש: הם לא היו כל כך אמידים?

ת: לא, הם היו ותיקים במחנה יהודה.

ש: היו אילו שהם כינוסים שאבא ערך או עשה ליהודי סוריה ולבנון או משהו בסגנון?

ת: לא.

ש: הוא לא היה בוועד של יהודי [סוריה]?

ת: לא.

ש: בוועד העדה הספרדית בירושלים הוא לא השתתף?

ת: אני לא חושבת.

ש: מתי אבא נפטר?

ת: '45.

ש: הוא נקבר בירושלים?

ת: בביירות. גרנו בביירות באותו זמן.

ש: בקיץ הייתם נוסעים לביירות?

ת: בחלק מהשנה. אחרי שהוא נפטר עברנו לגמרי לירושלים.

ש: עם האמא, לאותו בית שקניתם?

ת: כן.

ש: עכשיו ברשותך בואי נעבור אליך. את נולדת בביירות. בשלב כל שהוא אמרת לי שהפכת להיות מורה,

נכון?

ת: בישראל נעשיתי מורה. בחיפה.

ש: מתי סיימת את הקורס?

ת: אני למדתי באוניברסיטה האמריקאית. יש לי תואר שני בהיסטוריה באוניברסיטה האמריקאית. עבודת

הגמר שלי היתה על הציונות ועשתה הרבה רעש באותו זמן.

ש: על הציונות איפה? בארץ-ישראל?

ת: בארץ-ישראל. על פתרון בעיית היהודים דרך הציונות. כל המורים שלי, חוץ מאחד שהיה אנגלי, היו

ערבים אנטישמים אחד אחד. אחד אמר לי שאם אני ממשיכה בקו הזה אנחנו נהיה אויבים בעתיד. הוא

נעשה אחר כך ראש ה-Arab Information בווינגטון. זה היה מורה שלי. ... וכתבו על זה והראו את

זה אפילו לבן-גוריון, את העבודה הזאת.

ש: איפה היא קיימת העבודה הזאת?

ת: אצלי.

ש: באוניברסיטה בחיפה היא לא קיימת ...?

ת: לא. אבי, שהיה איש יסודי מאוד, בא לאוניברסיטה העברית, אל פרופ' [בנציון] דינור שהיה בזמנו.

אמר לו – מר דינור היקר, הבת הצעירה שלי רוצה לעשות עבודה על הציונות, תעשה לי ביבליוגרפיה.

עשה לו ביבליוגרפיה. [אמר] – שלח לי סטודנט שיביא לי את כל הספרים. הביא לו את כל הספרים. היתה מזוודה כזאת גדולה. באוניברסיטה לא מרשים לקחת ספרים לחוץ לארץ אבל בשבילו נתנו לו לקחת לחוץ לארץ. הוא הביא לי מזוודה גדולה מהאוניברסיטה העברית של ספרים עם ביבליוגרפיה ועל זה אני עבדתי.

ש: באמצעותם יכולת לעשות את העבודה לתואר שני.

ת: נכון.

ש: אז את מסיימת שם תואר שני. המשפחה מחליטה ב-45', כשאבא נפטר, אתם מגיעים לירושלים.

ת: ב-46' אני התחתנתי עם בחור חיפאי שמשפחתו מדמשק.

ש: מי?

ת: אדגר לוי, שאמו הייתה דמשקאית.

ש: הם חיו פה בחיפה כבר הרבה שנים?

ת: כן. היו חיפאים.

ש: מתי הם הגיעו לחיפה?

ת: 1910, משהו כזה. או 1920.

ש: כבר ב-1920 הם הגיעו?

ת: כן.

ש: למה הם הגיעו לחיפה?

ת: את זה אני באמת לא יודעת. אולי אחת הבנות שם התחתנה עם מישהו שאחר כך עבר לחיפה, אולי היה גר בחיפה.

ש: זאת אומרת יתכן מאוד שהם הגיעו בגלל קשרי נישואין.

ת: בטח לא ציונות. זה ברור.

ש: את מכירה כאן בחיפה משפחות ביירותיות ותיקות משנות העשרים?

ת: אולי יש בחיפה. יש דמשקאיות. תראה, יש לי דודה, כמה שאני זקנה אז היא יותר זקנה ממני. היא יודעת על דמשקאים אם זה מעניין אותך.

ש: בהחלט. מה שמה?

ת: מרי קטראן. היא יושבת בבית האבות הספרדי בנווה שאנן.

ש: היא צלולה?

ת: צלולה לגמרי והיא זוכרת הרבה יותר טוב ממני.

ש: אוקיי. את אומרת שהיו כמה משפחות ותיקות בחיפה שהבעל שלך הוא צאצא לאחת המשפחות הוותיקות האלה.

ת: כן.

ש: אז בעקבות הנישואין הגעתם לחיפה. באיזו שנה התחתנת?

ת: 46'.

ש: איפה גרת פה בחיפה עם האיש שלך?

- ת: קודם גרנו בהדר הכרמל ברחוב ארלוזורוב כי אבא של בעלי בנה בית שם.
 ש: משפחת לוי הצעירה גרה ברחוב ארלוזורוב. למה דוקא שם אבא שלו בנה לו בית?
 ת: ... זה היה רחוב גבוה בהדר הכרמל.
 ש: בלי שום קשר לדמשקאים אחרים או ליהודים אחרים?
 ת: לא. בכלל לא.
 ש: רוב הדמשקאים אז גרו יותר למטה קצת, נכון?
 ת: יתכן. אני לא רוצה להיות יומרנית בכל דבריי.
 ש: את לא יודעת?
 ת: אני חושבת. יש שהיו כאלה, יש שהיו כאלה.
 ש: מה המשפחה של בעלך עשתה?
 ת: בעלי היה מנהל חברה בריטית ששמה Imperial Chemical Industries. הוא היה אגרונום
 במקצועו. למד באנגליה.
 ש: מה היה שם אביו של בעלך?
 ת: ליאו לוי.
 ש: איפה הם גרו בחיפה?
 ת: בהדר. באותם הימים בקושי היה רחוב הרצל, אז הם גרו ברחוב הנביאים.
 ש: בנו בית לעצמם?
 ת: לא יודעת אם בנו. כנראה שאביו של חמי בא מתורכיה לפניו והתעסק עם דלא-ניידי והיו לו נכסים
 בחיפה.
 ש: הוא לא היה דמשקאי במוצא?
 ת: האבא לא. האמא היתה דמשקאית.
 ש: ואת אומרת שהם גרו ברחוב הנביאים.
 ת: כן.
 ש: הבנתי. אז אתם מתארגנים וחיים לכם ברחוב ארלוזורוב. היו לכם קשרים עם הקהילה שהתחילה אז
 להתפתח של הלבנונים אולי שהגיעו?
 ת: האמת שלא. אני הכרתי אולי שתיים שלוש שהיו חברות שלי בביירות.
 ש: מי אלה היו?
 ת: היתה משפחת עבאדי שעברה לנהריה. היתה לו מעבדה. הוא היה בקטריוולוג.
 ש: מתי הם עברו לנהריה?
 ת: אולי בשנות החמישים.
 ש: עבדאי מה?
 ת: תופיק עבאדי.
 ש: הוא חי?
 ת: לא, הוא נפטר. לגבי האנשים שבאו מביירות, אתה רוצה אחת שתספר לך מהיום עד מחר על ביירות?

ש: לגבי הארץ אני שואל.

ת: היא יכולה על ביירות ועל ביירותים בארץ מפה עד להודעה חדשה. יותר טוב ממני פי אלף.

ש: מי זו?

ת: אתי ...

ש: יש לה אחות

ת: אין לה אחות. היא אוהבת לספר ויש לה זיכרון והיא מכירה את כל הביירותיים. אני לא מכירה אותם.

היא מכירה אותם אחד אחד. היא תעזור לך הרבה. בתל אביב ובחולון היא מכירה אלף. אני לא מכירה.

ש: אבל לך יש את הייחוד שלך. אנחנו עוד מעט נגיע אליה. אז את אומרת שגרתם בארלזורוב. קשרים עם

ביירותים אחרים לא היו לך, או שמעט מאוד.

ת: כמעט שלא. אני התחברתי עם החברים של בעלי שהם בכלל היו צברים.

ש: במשך השנים בטח נולדו לך ילדים ונכדים. את הקנית להם או רצית להקנות להם את התרבות הזו?

ת: יש לי בת אחת שמתגעגעת ליום שהיא תיסע לביירות ותראה את הדברים הנפלאים שאני סיפרתי לה.

יש לי שתי בנות ובן. היא הבת הצעירה. היא יודעת את המאכלים הביירותיים והמנהגים והביטויים. אנחנו

אומרים ביטויים בערבית, ברכות בערבית. היא שמרה ומתגעגעת ליום שהיא תראה את הדברים בעצמה.

ש: אני מבין ממך שאת שמרת על המסורת הזו כאן בבית?

ת: בודאי.

ש: והעברת לצאצאים?

ת: בודאי.

ש: מזון? ברכות? שישי-שבת?

ת: אפילו הבת שלי אומרת לי איך עזבת את ביירות לבוא לחיפה ה... והאיגנורנטית. ודאי שאנחנו

שומרים. הולכים בחג לבית הכנסת. והזמירות, יש לנו זמירות עם מנגינה ספרדית סורית. יש לנו פה בית

[כנסת] ספרדי בפנינת רחוב היינה. חמש דקות מפה ברגל.

ש: שייך לאיזו עדה?

ת: ספרדית. אבל במקור היו הרבה סורים פה. עכשיו יש הרבה צפון-אפריקאים שהתווספו אז זה אולי

התערבב. אבל הצביון, הזמירות הן זמירות ספרדיות סוריות.

ש: חלביות יותר נכון.

ת: לא. סוריה זה לא חלב. זה דמשק. דמשק היתה פאר סוריה, לא חלב.

ש: איך קוראים לבית הכנסת?

ת: אהל משה או אהל דוד, לא יודעת.

ש: ערבית לימדת אותם?

ת: ערבית הם למדו בבית הספר הריאלי. אנחנו בבית דיברנו צרפתית בביירות, לא דיברנו ערבית. דיברנו

ערבית עם העוזרת. אבל אבי עמד על כך שנלמד ערבית והוא רצה שאני אלמד ערבית באוניברסיטה. אני

מצאתי שזה יותר מדי קשה אז למדתי אנגלית. אבל הוא רצה שאני אלמד ערבית. אולי היה יותר טוב.

אגב, בבית הספר הצרפתי למדתי גם עברית ובשפה זרה נבחנתי באנגלית ועברית בתעודת הבגרות הצרפתית. אבל למדנו ערבית, בוודאי. היינו תלמידות מצטיינות בערבית.

ש: את זה ... גם לילדים?

ת: הילדים אהבו את השפה המדוברת הערבית. הבן שלי הלך פעם לאולפן עקיבא לשמונה ימים אבל מה נשאר לו מזה? מלמדים בבית הספר הריאלי ולא נשאר להם הרבה. אבל ביטויים ... הרבה מאוד.

ש: סיפרת לי גם שלימים היית מרצה באוניברסיטה בחיפה?

ת: הייתי מורה לאנגלית, לא מרצה.

ש: במכונה?

ת: לא. בשפות זרות.

ש: אז לך מבחינה קליטה לא היו שום בעיות?

ת: לא, כי אמרתי לך שזו לא היתה עליה קיבוצית ולא ...

ש: את רוצה להוסיף עוד משהו שאת נזכרת בו? משהו ייחודי אולי לקליטה? אולי נתקלת באיזו בעיה?

ת: לא. אני זוכרת את לבנון בגעגועים ובאהבה והיו לנו חיים טובים. אני זוכרת את חיי המשפחה.

ש: אני מבין שגם נכנסת לפעילות ציבורית במסגרת העדה הספרדית בחיפה.

ת: ... לא, אני חברת מועצת העדה הספרדית בחיפה, אבל הפעילות שלי מצומצמת ביותר.

ש: העדה הספרדית בחיפה כוללת הרבה אנשים? מה היא כוללת? מאילו עדות היא מורכבת?

ת: סורים, מרוקאים, בולגרים, אולי ספניולים. זהו.

ש: כמה היא כוללת מבחינת אנשים?

ת: אני לא יודעת.

ש: כמה חברים מונה המועצה הזאת?

ת: עשרים וכמה ...

ש: מה הפעילויות שלכם? מה אתם עושים בשביל העדה הספרדית?

ת: העדה הספרדית בנתה בית אבות מפואר. אני אומרת שהוא קרוי ספרדי אבל רוב האוכלוסיה שלו אשכנזית.

ש: איך זה?

ת: הם טוענים שספרדים לא שולחים את ההורים לבית אבות.

ש: אז היו מקומות פנויים?

ת: נכנסו הרבה מקרי סעד שהעיריה מפנה. אז רוב האוכלוסיה היא אשכנזית, אבל הבית הוקם על ידי הוועד. זו היתה כמיהה של עשרות שנים [להקים] בית אבות. בסוף הוא קם. אחת ממקימי בית האבות היא הדודה שלי שאמרתי לך, הזקנה שגרה בבית האבות עכשיו.

ש: מי זו?

ת: מרים קטראן.

ש: אותה קטראן שאת רוצה לשלוח אותי אליה.

ת: היא אחת המייסדים של בית האבות. זה מפעל אחד שהוא המפעל הגדול. יש מפעל סטיפנדיות. בסוף שנה מחלקים 300,000 שקל או משהו דומה לזה לסטודנטים ותלמידים מעדות ספרד.

ש: זה מקרן?

ת: כן. כל מיני קרנות. אני חושבת ככה.

ש: הקרן על שם מי?

ת: לא יודעת. על שם העדה. אבל יש גם קרנות פרטיות.

ש: אני רוצה להודות לך על הראיון שנתת לי. הוספת לי כמה דברים שלא ידעתי עד היום. הרבה תודה לך.

ת: בבקשה.